

Albionia Sada

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 7-10

БЕОГРАД 1957

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Бешић</i> : Једна научна и практична потреба	201—204
2. <i>М. Сивановић</i> : Опредебе самосталних речи	205—225
3. <i>В. М. Мићовић</i> : Откуда Филипу Вишњићу презиме <i>Вишњић</i>	226—232
4. <i>С. Матић</i> : Једна необична употреба предлога	233—235
5. <i>И. Груић</i>: Разлика између предлога <i>због</i> и <i>услед</i>	236—241
6. <i>В. М. Мићовић</i> : О називу <i>сабља димичкиња</i>	242—245
7. <i>С. Матић</i> : О значењу: види ми се = чини ми се	246—247
8. <i>Б. К.</i> : О значењу глагола „Давор“, шаро, давор“, добро-моје!“	248—250
9. <i>М. С. Лалевић</i> : О појавама безавим за глаголску ренцију	251—258
10. <i>Берислав М. Николић</i> : Запосвен, запослење	259—262
11. <i>М. С. Московљевић</i> : Најзад имамо српско-руски речник	262—268
12. <i>Аница Шаулић</i> : Прилог лексички народних говора	269—285
13. Језичке поуке	286—292

У Р Е Д Б У Ј Е О Д Б О Р

Секретар Уредничког одбора — Бранислав Милановић

— Научно дело —

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
 Штампана и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

ОДРЕДБЕ САМОСТАЛНИХ РЕЧИ

Запазили смо да у последње време и неки наши педагошки часописи третирају језичка питања, нарочито уколико она стоје у вези с наставом матерњег језика у нашим школама. И то је добро. Ми се томе свакако можемо радовати. Питање је само на какав начин се то чини у неким случајевима. Па ипак се ми на томе нећемо, или бар за сада нећемо, задржавати, него ћемо се осврнути на нека питања која је потребно расправити, нарочито тамо где се она и с научне стране додирују. Једно од таквих је питање апозиције коме је посвећен чланак д-р Илије Мамузића *Апозиција у науци и настави* (Настава и васпитање бр. 4, 1956, стр. 193—200).

Ми ћемо се с Мамузићем одмах сложити да је у ово питање потребно унети више светлости. Ми му, управо, и посвећујемо ове ретке више тога ради, него што бисмо с писцем наведеног чланка хтели полемисати о ономе у чему се с њим не можемо сложити. Па ипак ћемо, још на почетку, и на овоме морати да се задржимо из принципских разлога.

Д-р И. Мамузић се јада што из досадашњих наших објашњења апозиције излази „као да нам је и данас много више стало до самих *дефиниција и класификација* појмова о језичким појавама него до стварног уношења деце, путем језичких осећања и посматрања, у изражајну услугу тих појава“ (нав. чланак, стр. 194). Оваквом констатацијом се чини врло рђава услуга науци у име које се то говори. Будући да давање дефиниција и потребних класификација не искључује уношење (ми сматрамо да је срећније било рећи *увођење*) деце, путем језичких осећања и посматрања (ја бих рекао *језичког осећања и посматрања*) у *изражајну услугу* тих појава (мислим да би боље било рећи — у *разумевањем* тих појава), — ова нам констатација звучи као фраза, а од фраза ни у науци ни у настави нема користи. Уосталом граматика, па ни

она школска, не може избећи нити треба да избегава дефиниције, као ни класификације, тамо где су оне потребне. А када су и дефиниције и класификације допуштене у осталим научним дисциплинама: у хемији, физици, биологији, у математици, у логици, у психологији, у историји, па и у уметности, ми не схватамо ради чега би граматику требало лишити права на њих. Разумљиво је да се њима ни у уџбеницима не може претерано оперисати већ, поготову овде, треба више објашњења, више добрих примера. А нарочито у гоступку извођења наставе треба од примера, преко свестраног њихова објашњења, ићи к дефиницијама. Али их ипак ни у граматици није допуштено избегавати. Колико пак у настави матерњег језика треба користити језичко осећање ученика — није потребно доказивати. Свакоме наставнику овога предмета то мора бити јасно. А што многи немају вештине да наставу изводе овим путем, неће бити кривица до граматичара, који у својим уџбеницима дају и дефиниције.

Већ смо и напред рекли како и сами осећамо да проблем апозиције треба мало више осветлити. Другим речима: и ми сматрамо да је и у школским књигама потребно дати потпуније објашњење апозиције, али не само апозиције него, у вези с њом, и потпуније објашњење атрибута и других одредаба самосталних речи. Само се поставља питање неће ли та потпунија објашњења појачати гњев оних који сматрају да језик треба учити само преко грешака које се у њему праве и неће ли и многи други, ако се та објашњења дају и у школским уџбеницима, сматрати да наше ученике треба поштедети толике опширности. Овим сам хтео рећи да узрок досадашњим непотпуним разјашњењима делова реченице на којима се овде мислим задржати треба тражити и у настојању писаца да избегну опширност уџбеника, због које им се често, каткад можда и оправдано, замере. Ја овим не мислим да се, као писац уџбеника, лично браним, али морам констатовати да писац чланка *Апозиција у науци и настави* у њему доказује недостатке углавном мојих објашњења апозиције. Он, истина, каже да се „у хрватским граматицима појам апозиције везао за формални елеменат именице, а у српским за формални елеменат замене“ (1. с. 194), па онда говори о везивању службе апозиције за замену као највећем недостатку српске дефиниције о апозицији (стр. 196), а затим оставља остале граматичаре, па чини прву

замерку што „Стевановић сматра апозицију именским долатком који означава оно исто што и име коме се додаје“ и држи да је она „уствари друго име појма већ једанпут означеног именом уз које стоји“ да се опет зоми на то што српски граматичари (међу осталима, дакле, и Стевановић) апозицију везују за формални елемент замене“, што је она (тј. апозиција) код њих (дакле — код свих) „замена речи“ ...„те баш замена“. У мојој се граматизи з а м е н а нигде и не спомиње, него се, напротив, даје констатација које нема у другим граматикама да апозиција „као име већ означеног појма садржи његове особине гледане с неке друге стране“ да, као таква, „она може и изостати, јер се по већ датоме имену зна о чему је реч“ и „да се апозиција накнадно додаје ради свестранијег објашњења појма који се њом означава“. Писац чланка у Настави и васпитању, истина, није пропустио да то истакне, али као да не жели да се задржава на овоме, што је за објашњење апозиције битно, јер одмах износи замерку што ја не изводим закључак да је апозиција неопходна, него кажем, супротно, да „није неопходна“. Она, међутим, ради одређивања одређеног појма одиста и није неопходна. Да је и стилски излишна, на шта се у наведеном чланку окреће, — то, колико нам је познато, ниједан граматичар још није тврдио. А што је главно: у граматизи се даје синтаксичка, а не стилска вредност синтаксичких категорија. Писац чланка у *Настави и васпитању* полази са другог становишта и кад тврди да је апозицију немогуће изоставити, па зато узима „ма који пример, рецимо први Стевановићев „*Партија, извидница народа, гледа далеко у будућности*“ (нав. чл., 196), а ми опет кажемо да је без апозиције као одредбе и у овом примеру јасно о коме појму се говори, да она ту долази уз један већ одређени појам и да, према томе, нису у праву они што сматрају да апозиција „врши исту службу коју и атрибут“ (нав. чланак, стр. 197).

И из наше дефиниције која се и у чланку цитира (а ја сам је мало пре овде поновио) јасно је да и за мене апозиција, иако означава (истичем да за мене означава, а не казује, како писац чланка тврди да сам у својој граматизи рекао), исти појам који и реч на коју се односи (Са овим ћемо испоредити оно што се говори не само у нашим него и у синтаксама осталих језика, између осталих и у једној од најпознатијих граматика

савременог француског језика, где се каже: „l'apposition désigne toujours le même être, le même objet, le même fait ou la même idée que le nom qu'elle complète“. — Maurice Grevisse, *Le bon usage grammairre française*. Paris 1955, 147)¹, — садржи особине, не једну већ више њих (то је сасвим разумљиво када се зна да је то обично именица или именичка синтагма), да и она, дакле, иде у категорију одредаба као и атрибут, али да се ипак апозиција и друге апозитивне одредбе синтаксички знатно разликују од атрибута и атрибутских одредаба уопште. Ми ћемо то ниже детаљније показати, а овде ћемо се задржати и на још једној или две замјерке које нам чини писац поменутог чланка.

Он истиче да је у уџбеницима потребно доказивати оно што јест, а не оно што није. И одређеније — изрично каже: „Стевановић доноси цео параграф (442) којему је задатак да каже не шта јест, него шта није апозиција“. То је заиста тачно, али ја ни сада не мислим да је то било непотребно, јер у томе параграфу, наравно пошто сам рекао шта је апозиција — ја доказујем да нису апозиције све оно што неки сматрају; да нису апозиције, рецимо, именице које означавају шире појмове од именица на које се односе у примерима типа: *Гацко ђоле л'јейо ти си*, — да то нису ни титуле и звања итд. И зато је врло чудно како писац чланка, кад му је добро познат тај параграф, може тврдити да нигде нисам обухватио примере типа „цар Стјепан“. Зар није јасно да овај пример иде у титуле, о којима сам ја баш у цитираном параграфу говорио.

Што д-р И. Мамузић сматра да је заједничка именица *цар* уз властиту именицу *Стијејан* њена апозиција, он ту није усамљен. Тога је мишљења, како је он сам истакао, био знаменити наш граматичар Томо Маретић, па и новији граматичари његове школе; тога су мишљења, углавном, врло познати француски, немачки и руски синтаксичари и синтаксичари других језика. Наше је гледиште, међутим, друкчије и ја ћу покушати да га овде образложим.

¹ И у другој једној такође познатој граматици савременог француског језика се констатује: „Dans l'apposition, les deux noms désignent la même chose, le même être (*Grammaire Larousse du XX-e siècle avec la collaboration de: Félix Gaiffe, professeur à la Sorbonne et à l'Ecole Normale Supérieure de Paris ... Paris — b^e 1936, 72*).“

Именице које означавају титуле и звања (између осталих и именица *цар*) уз било које властито име, тесно су везане за имена носилаца тих титула, односно звања. Писац чланка у *Насиави и васийишању* се жали да му „тесно, метафорички употребљено, није ни довољно одређено ни јасно“ (стр. 200). Међутим, нешто што се накнадно додаје никада није тесно везано с оним чему се додаје. Ни апозиција, дакле, није тесно везана с именом на које се односи. А титуле и звања у примерима као што је *цар Сијејан* тесно су везане с именима њихових носилаца; титуле и звања, значи, у оваквим случајевима, ако је допуштено доказивати нешто што није, нису апозиције. За ово има и конкретнијих доказа које ћемо дати у току даљег излагања.

Д-р И. Мамузић је одиста у праву кад сматра да термин *и м е н с к и* ствара забуну зато што се одмах помишља на сва имена (именице, придеве, заменице, бројеве) и да је због тога куд и камо бољи термин *и м е н и ч к е* одредбе. Али се, по нашем мишљењу, и овоме може претпоставити термин *одредбе самосталних речи*, јер се у функцији ових употребљавају каткад и друге речи сем именица. И ми, будући да полазимо од функција речи, зато и узимамо овај термин. А од функција полазимо и при одређивању вредности појединих синтаксичких категорија, па се због тога не можемо сложити с писцем чланка *Апозитија у науци и насјаи* да се код нас само декларативно говори о функционалној граматици.

Ми, баш с обзиром на функције које имају у реченици, јасно делимо апозиције од атрибута. Исто тако речи које су с формалне стране идентичне с речима у служби апозиције издвајамо у посебну синтаксичку категорију ако су функције њихове друкчије, као год што и речи које се по форми својој не разликују од атрибута такође одвајамо од ових уколико су по својим функцијама у реченици различите од њих.

Мора се, дакако, водити рачуна и о ст. ољној страни и другим одликама појединих одредаба самосталних речи. А када све то заједно с њиховим реченичним функцијама и са јачином везе између ових и главних речи посматрамо у целини, — ми јасно видимо да има неколико међусобно различитих врста тих одредаба. Према самим функцијама пак одредбе самосталних речи су или *ајрибујске* или *ајозицијске*.

Прве од њих, тј. атрибушке одредбе су тесно везане с речима које одређују; оне се употребљавају да одреде ранаје неодређене или недовољно одређене појмове. Као такве атрибушке одредбе су неопходне, а као неопходне су неодојиво везане с главним речима уз које стоје. Најобичније од ових одредаба јесу атрибути, у чијој се служби најчешће јављају придевске речи (придеви, придевске заменице и бројеви), као у примерима:

Имао је *варошки* капут, *сељачке* чакшире и *нове* опанке. (Д. Ђослић, Далеко је сунце, 445). — Уча је уживао углед *одличног* команданта (Исто, стр. 20). — Букова облица тивљаво је горела и цичала (Исто, стр. 31). — Један *немачки* митраљез и даље је тукао у *кућна* врата (Исто, стр. 403). — Лепа је ноћ у *моравској* долини кад месечина заспе *снежна* поља (Исто, стр. 217). — Саопштење о *смртној* пресуди као да пренерази и Павла (Исто, 181). — *Таквих* речи у *оваквим* тренуцима Павле није могао да нађе (Исто, 97). — Веровао је да му је то *најлепши* тренутак младости, па се уживљавао у *сваку* појединост (Исто, 44). — На *њиховим* лицима читало се изненађење (Исто, 25). — Постиђено погледаше *вићког* младића с *девињасићим* лицем (Исто, 27). — Ја само вршим *своју* дужност (Исто, 31). — Обилазио би *стиарије* људе и дуго с њима разговарао (Ч. Вуковић, Висине, стр. 11). — Бубњи и праска *илехана* пећ (Исто, 10). Кроз *дувањски* дим и полутаму нејасно се виде две *урамљене* слике и два *омања* ћилима (Исто, 9). — Зар ће *фромзли* гласник ноћас морати да загази у Злоречичу (Исто, 7). — *Мокри* прамен косе почива на *високом* бијелом челу (Исто, 45).

Узгред ћемо напоменути (оно што је иначе врло познато) да се у служби атрибута не употребљавају само одговарајући облици придевских речи, који се у роду, броју и падежу слажу с речју што је одређују, него и именичке синтагме у облику неког падежа с предлогом или без њега, нпр.:

Младић *разбарушене* косе и *бледог* лица гледао је кроз мутно стакло. — Планински орлови *огуљених* *врайова* почеше се вијати небом. — Врата *од* *куће* се нагло отворише. — Утврђење *на* *брду* је било неприступачно и тешко освојиво. — Уто неко докотрља једно буре *с* *дрвеним* *обручима*, итд.

О другим одредбама атрибутског карактера говорићемо касније, а овде ћемо се, одмах иза атрибута, задржати на апозицијама, да бисмо јасније истакли разлику између једних и других. Ми, речено је већ, идемо међу оне синтаксичаре који апозиције као посебну врсту одредаба самосталних речи одређују према њиховој служби у реченици. А служба је апозиције да казивањем нових особина с неке друге стране одреди већ одређени појам чијем се имену додаје. Зато сматрамо да је тачно када се каже да апозиција означава исти појам који и име на које се односи. Несумњиво је тачно да и апозиција приписивањем особина или казивањем нечега другог о њему одређује односни појам, да уопште узев има службу сличну атрибуту, али то што је апозицији и атрибуту овде заједничко није ништа друго него служба одређивања самосталних речи, а по свему осталом се атрибути и апозиције међусобно разликују. Посебни карактер апозиције, у односу на атрибут видеће се из примера:

Цемова војска стигла је до Брусе, *древног седишта османске власти, левог зеленог града на њадињама високе њлањине* (И. Андрић, Проклета авлија, стр. 59). — Управник, *шврц и искусан сџарац*, имао је крута, класичан начин управљања (Исто, 19). — Смирна, *град лејих Гркиња*, није видела такав стас (Исто, 41). — А шта сад хоћете од мене, *несирејњака, чудака, особењака и скуљача сџарих кључева* (Р. Маринковић, Руке, стр. 159). — Вељко Настић, *кметов син*, удари шофера каменицом у потиљак (М. Лалић, Зло прољеће, стр. 133). — У моме селу, *у овој Међи овдје*, ни сада нема ничега другог чиме би се човјек похвалио (исто, 160). — Мало касније покуља резерва мрачног лица, *сељаштво наше у дроњавим униформама* (Исто, 358). — Он мора бити као ја прави стари радикал, *адамовац* (Д. Ђосић, Корени, стр. 32). — Зар да дозволим да један полицијски зликовац, *мундирлија*, саслушава њега који је овој земљи уставе и законе кројио (Исто, 157).

Поређењем ових са напред наведеним примерима атрибута није тешко запазити да би се, изостављањем апозиције у првој реченици, рецимо, опет тачно знало докле је допрла Цемова војска и да је апозиција (не једна већ у овоме случају две) додата овде

да се њоме накнадно да карактеристика града уз чије име је стављена. Међутим, ако би се тако из примера: *Дугойфрајна киша шкоди усеви*ма — изоставио атрибут, не само да не би било јасно о каквој киши је реч него би у овоме случају њоме била казана једна бесмислица да *киша шкоди усеви*ма. А као у овим, тако и у свим овде наведеним примерима апозиција је одредба већ одређеног, а атрибут одредба раније неодређеног појма. Значења речи које су у основи атрибута и апозиције само су једним делом иста, а другим делом су различита. Диканж¹ за *appone*ре даје два значења: *dare* и *attribuere*. И у главном се може рећи да основни глагол *appono*, *appone*re, - *posui*, - *positum* значи: ставити поред², метнути на што, придати, додати; а *attribuo*, *attribuere*, - *bui*, - *bitum* — одређивати, приписивати. Већ ова значења основних глагола, и поред делимичног подударанја, јасно упућују на различите функције главних одредаба самосталних речи — апозиције и атрибута.

Дефинисање апозиције као другог имена појма чијем се имену додаје не заснива се једино на формалној страни речи које се у њеној служби употребљавају, не заснива се, наиме, једино на томе што се у њеној служби употребљавају само именице, односно именичке синтагме (а ту службу могу вршити и целе реченице). Она стварно и јесте друго име већ именованог појма, само име што означава скуп нових особина које се апозицијом, иако свакад накнадно додатом, ипак приписују једанпут именованом појму. Па и поред тога је тачно да се апозиција не употребљава ради поновног именовања дотичног појма већ, како рече др. И. Мамузић, ради казивања његових особина, односно, како бисмо ми рекли, — ради одређивања већ познатог појма с неке још непознате стране, односно са стране која се као непозната жели приказати. А именице се, уосталом, као одредбе не употребљавају само у служби апозиције него и у служби именског предиката, рецимо, с именицом као главним делом тога предиката, а, по нашем мишљењу, и у служби атрибута. И апозиције, које редовно стоје у истом падежу с именицом на коју се односе, својим обликом се не слажу у роду и броју с њом, не зато што би од ње биле не-

¹ Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis I.

² „Apposition empr. du latin *appositio*, de *appone*re, placer à côté“ (Maurisse Grevisse, Le bon usage grammairе française, 147).

зависне, него што се у служби апозиције употребљавају самосталне речи, које се у томе погледу не поводе за речима од којих синтаксички зависе, као што се не поводе ни у већ истицаној предикатској служби и другим службама где су у тесној вези с речју коју одређују.

Ако се, како је то одвећ познато, у служби апозиције употребљавају именице, односно именичке синтагме, а у служби атрибута — претежно придеви (и придевске речи уопште) — то не значи да све именице употребљене уз друге именице у служби њихових одредаба треба сматрати апозицијама, као што ни сви придеви у одредбеној служби нису атрибути. Проф. А. Белић у своме делу *О језичкој ифироди и језичком развијку* показао је да придеви „када се употребљавају уз именице, а не значе сталну особину већ привремену и када се употребљавају уз предикате, а слажу се са именицом по роду, броју и падежу“ ... „имају онај положај у језику који имају партиципи“ (стр. 455). Као пример с таквом употребом придева он даје прво реченицу *Дејше болесно не излази на хладноћу*. За овим наводи: *Девојка је дошла б о с а*, у коме везаност придева за предикат, дакле његов по функцији прилошки карактер, доказује употребом прилога место придева у неким језицима, између осталих у пољском (стр. 456). Привременост особине појма на чије име се односи, тј. везаност те особине само за време док се врши радња у предикату дотичне реченице, не ограничава се само на одредбе субјекта већ се она може односити и на одредбе других реченичних делова за које је везана предикатова радња, на одредбе објекатске допуне, рецимо. То се види из Белићевих, на означеном месту наведених, примера: Јанко брани Владислава *мртва* и Ја сам га *жива* видео, затим из примера: Мислиш ли ме *мртва* пожалити, пожали ме док сам у животу; Мила мајко ожени ме *млада* и др., који су у школским граматицама навођени за овај, како су га једни наши граматичари (Ј. Стојановић, рецимо) називали, предикативни додатак, односно привремени атрибут (Овим га именом у својој школској синтакси зове И. Лалевић), а који би, по нашем мишљењу, најсрећније било звати *аифрибујско-ифрилошком одредбом*, јер врши и службу атрибута и службу прилога у исто време.

Изразито апозитивног карактера су придеви у одредбеној служби каква је у примерима:

Старе каменине, *угојене и њешке*, потеклоше брзом струјом у низину. — *Сигурни у њобеду* они су с песмом на уснама умирали. — *А младић, онако збуњен*, примаче се прозору. — *Ветрић, њун мириса од њолског џећа*, лелуја зрело, златно класје. — *Сатрвен дугим јадом и чемером*, старац суво уздахну и пође с трга. — *Бујан и још неискусан*, младић је брзо упао у сумњаве послове и дрске подвиге свога друштва и дошао у сукоб са законом. — *Сурова и врлетна мајка Босна, ојора и шкрића у свему*, не да ти да се нагледаш свога најрођенијега.

Зато се ти придеве називају *ајозицивима*, који се, како из наведених примера видимо, обично јављају у скуповима речи, у синтагмама, а свакако су врло ретки као појединачне речи (као у примеру: *Ти, болестан, ниси ни њомишљао на њо*). Они се, дакако, као и сви придеви и родом и бројем и падежом слажу с именицом на коју се односе, али би их, на основу тих формалних одлика сасвим погрешно било убрајати у атрибуте. Ови апозитиви су врло често везани за предикативу радњу, најчешће као њен узрок (Старе каменине, баш зато што су угојене и њешке, потекле су брзом струјом у низину; зато што су (они о којима је реч) сигурни били у победу—умирали су с песмом на уснама; зато што је био бујан и још неискусан, — младић је упао у сумњаве послове; зато што је био сатрвен јадом и чемером, — старац је сухо уздахнуо итд.). И с те стране посматрани, они иду у атрибуто - предикатске одредбе. Али битнија од ове јесте њихова одлика што се као одредбе накнадно додају већ одређеним њимовима, а то им даје извесну самосталност у односу на речи којима се додају. Ова одлика њихова, која им је заједничка с апозицијама, раније је запажена. Њу уз друге неке граматичаре истичу и најновији руски синтаксичари Е. И. Коротајева и Н. Н. Прокопович у великој Граматици руског језика Академије наука СССР (Том II, стр. 643 и даље), мада ове одредбе, као и ранији, између осталих и руски, лингвисти, полазећи од формалних елемената, — убрајају у атрибуте (рус. определения), а не у апозиције (рус. приложения). Они их издвајају као „обособленные определения“, на исти начин као што и праве апозиције (обособленные приложения) одвајају од других именица у служби одредаба које немају службу апо-

зиција (l. cit., стр. 647—649), иако су и њима све ово апозиције (приложения).

Одвајање ових на извештан начин самосталних одредаба од оних које су тесно везане с главним речима, тј. одвајање апозитива од атрибута, као и одвајање правих апозиција од именичких одредаба које имају положај (употребљавају се уз друге именице), али не и службу њихову, — не само да је оправдано него је у синтакси неопходно, јер како се у малопре цитираној Граматици руског језика каже: „обособленные согласованные определения выраженные именем прилагательным или причастием отличаются от соотносительных с ними необособленных определений по значению и по функции в предложении“ (стр. 643), а „обособление приложений обусловлено выполнением ими *тех же* функций в предложении которыми вызывается и обособление определений, выраженных именами прилагательными или причастиями“ (стр. 647). Занимљиво је да и неки француски синтаксичари јасно истичу разлику између одредбених именица у служби где не чине целину с речју на коју се односе и од које се одвајају запетом и именица тесно везаних с речима које одређују, ма да и једне и друге убрајају у апозиције¹.

Атрибуско — прилошким одредбама с апозитивима је заједничко то што су и ови последњи најчешће ознаке временски ограничених особина, везаних за радњу предикативу, или још уже за одређени тренутак, што су и они као и прави апозитиви уствари предикати непотпуних реченица, и што су одредбе већ одређенч појмова, а од ових се разликују тесном везаношћу за главне речи: Мила мајко, ожени ме *млада* значи — Мила мајко, ожени ме *док сам млад*; Ој Дунаве, мутна водо, што ти тако мутан течеш — што си тако *мућан док те гледам где шечеш* итд.

У српскохрватском језику, у коме је ред речи слободан и њихов положај у реченици врло ретко има граматичке функције, — ни у случају с одредбама самосталних речи не може се говорити о тачно утврђеном месту појединих од њих, јер је, на пример, у реченици: *Човек исцрпан то не би учинио* — придев *исцрпан* као и у: *Исцрпан човек то не би учинио* — атрибут; и у првом

¹ G. Cayrou — P. Laurent — Mlle J. Lods, Le français d'aujourd'hui. Paris, V^e 1949, 323—324.

и у другом случају ова реченица значи: *Човек који је исправан то не би учинио*, као што у познатом стиху са придевом у атрибуто-прилошкој служби: *Срдниџ Марко низ Косово језди*, где одредба стоји испред главне речи — она очет има временски ограничен карактер. Ипак се може говорити о неупоредиво чешћој употреби атрибута испред именице и о чешћој употреби атрибуто-прилошке одредбе иза ње.

И праве апозиције, тј. апозиције које су то несумњиво, за све граматичаре, такође обично (али не увек) стоје иза речи на које се односе. А и природно је што, када се узимају као накнадно додате одредбе, стоје иза речи којима се додају. Н. Н. Прокопович у цитираној великој граматичи Академије СССР каже само за апозиције уз личне заменице да долазе иза главних речи¹ сем у случајевима када „садрже у себи квантитативну карактеристику или нијансу узрочног значења“, у коме случају се „могу налазити испред заменица што их одређују“ (в. на истом месту). Међутим, примери А. А. Шахматова² које он у својој синтакси руског језика даје за апозицију-постпозицију говоре о обичном положају правих апозиција иза речи које одређују. И у српско-хрватском такође једино апозиције које садрже привремене карактеристике, обично узрочног значења, везане за вршење радње у реченици могу стајати и обично стоје испред главних речи, као у примеру: *Вредан и исправан службеник, Марко је уживао оштрије симпатије целог колектива*. У другим случајевима, место апозиције у нашем језику је обично иза речи коју одређује. То потврђују сви примери које смо напред за ову одредбу навели. Али ова мање-више формална страна њена овде није битна. За нас су, управо, синтаксички моменти, тј. функције појединих реченичних делова и њихов однос према другим деловима реченице, стварна веза и јачина везе између њих и речи које одређују — мерило према коме утврђујемо карактер појединих врста одредаба самосталних речи и разлике међу њима.

Посебни карактер и битне разлике између двеју основних група одредаба самосталних речи, између атрибуто-ских и апози-

¹ Грамматика русског језика. Том II, Синтаксис, часть первая. Москва 1954, стр. 557.

² А. А. Шахматов, Синтаксис русског језика I. Ленинград 1925, стр. 277.

тивних одредаба, наиме, за све су синтаксичаре колико несумњиви толико и лако уочљиви. Али су граматичари још од давнина разлике између њих везивали за формалне одлике њихових ознака, тј. за речи којима се оне претежно казују, атрибушке одредбе за придеве а апозитивне за именице. И као што су се у лингвистичкој науци занемаривале посебне функције придевских речи у апозитивној служби о којој смо већ говорили, на исти начин многи граматичари до данашњег дана сваку именицу уз другу именицу сматрају њеном апозицијом. Тако су за једнога од најзначајнијих компаративиста индоевропских језика К. Бругмана апозиције и именице које стоје поред других именица и одређују их, као у примерима: гр. Ζεὺς Πατήρ, lat. Arabia terra, mulier ancilla, nhd. Prinz Eugen, аксл. člověkъ грѣшникъ, russ. bojarin-knjaz' и сл.¹ И граматичари немачког језика све именице у служби одређивања других именица, без обзира на разлике у природи одредбе и друге различите моменте, такође сматрају апозицијама. Поред осталих и познати синтаксичар Ото Бехагел, који у својој великој историској синтакси немачког језика опширно говори о апозицијским групама² као примере за ове даје не само:

Geh in die Post, das grosse Haus links; König Sigismund, ein Katolik; Rom, die Hauptstadt der Welt; für uns Kinder, eine jüngere Schwester und mich; mit Vermeldung, dass sie, die unmenschliche Mutter sie, das Töchterlein, diesem habe versprochen, —

већ и:

Ritter Pontus, Jungfrau Cölestina, Kaiser Wilhelm, ein stadt Ninive, da inne ist ein berc Ethna, Mars der planet; das Regiment Fouquet, das Hotel Markwart и сл.

И у напред цитираној граматизи савременог француског језика поред најтипичнијих примера типа: le lion, terreur des forêts; Cicéron, l'orateur romain — за апозицију се наводс и примери: un enfant prodige, le philosophe Platon dame mouche, sultan

¹ Karl Brugmann, Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg 1904, 636.

² Otto Behaghel, Deutsche Syntax eine geschichtliche Darstellung. Band III Die Satzgebilde. Heidelberg 1928, 412—429.

léopard¹ и сл. Једнако су апозиције и за колектив аутора друге такође познате граматике француског језика одредбе какве имамо у тамо наведеним примерима: Capitaine Renard, maître Corbeau, le maréchal Foch итд.²

Руски синтаксичари, да се најзад још на њима задржимо, такође сматрају за апозицију сваку „одредбу која се изражава именицом и слаже у падежу с речју коју одређује“. Дословно овако се апозиција дефинише у великој граматичи Академије наука СССР.³ А Шахматов,⁴ свакако један од најпознатијих руских синтаксичара и синтаксичара уопште каже „приложение это то зависимое слово, которым в форме существительного означаетя свойство-качество или родовой признак господствующего слова“.

Ово говоре не само наведене дефиниције него и цело доста опширно разлагање о апозицији и у једној и другој синтакси руског језика, каогод и у њима дати примери. Међу тим примерима за апозиције налазимо код Шахматова⁵

— поред:

А он, бестия, меня уверяет. — Это вторая жена, красавица, умница... вышла за него когда он уже был стар. — Пошел домой, я не хочу с тобой, скотом, ехать. — Окружили нас, голубчиков, со всех сторон на заводском дворе. — Лёгкие судороги — признак сильного чувства пробежали по его широким губам. — Оба отличные математики, они сверх службы... давали уроки.

— и:

дерево бук, город Москва, река Днепр, село Каменка, граф Ростовчин, учительница Фролова; Николай Ростов, Иван Андреевич, Мария Николаевна; старикашка-извозчик, невеста-девушка и сл.;

а у Синтакси Академије наука СССР⁶ —

¹ Maurisse Grevisse, Le bon usage grammaire française (sixième édition). Paris 1955, str. 147.

² Grammaire Larousse du XXe siècle. Paris (6e), 1936, 71.

³ Грамматика русского языка II, Москва 1954, 553

⁴ А. А. Шахматов, Синтаксис русского языка. Ленинград 1925, стр. 272.

⁵ А. А. Шахматов, *op. cit.*, 273—277.

⁶ Нав. дело, стр. 553—557.

поред:

— Мы пошли на вал, возвышение образованное природой и укрепленное частоколом. — Дежурный в чистой куртке, нарядный, молодцеватый мальчик с метлой в руке встретил входивших. — В это время входила к нему в кабинет барыня, жена управляющего казенной палаты. — Человек партии, я признаю только суд моей партии. —

и:

— И вот приходит в башню ту, где скрыл царевну — красавицу. — Сокрушила злодейка жена. — Ти меня загубил со своими сыновьями — разбойниками.

И многи други исто тако значајни синтаксичари разних језика на исти начин апозицијом сматрају сваку именицу употребљену у служби одређивања друге именице и у истом падежу с њом. Управо, бар колико је нама познато, у науци о језику уопште апозиција је само тако схватана. Једино се код нас у Београду учи да је обим апозиције знатно ужи. Проф. А. Белић у својим универзитетским предавањима је истицао да именице што се као ознаке ширих појмова употребљавају уз друге именице које казују уже појмове иако имају њихово место ипак нису апозиције. Исто тако и писци школских граматика, прво Љуб. Стојановић, а затим и други — све до најновијих, за апозиције држе само именице које се као друго име истог појма у истом падежу додају главним речима ради њихова одређивања према раније неизреченим особинама. То је већ истакнуто и подвргнуто критици у Мамузићеву чланку *Апозиција у науци и настави*. То се такође констатује и у чланку проф. Ј. Вуковића *О њонеким ипостављенима наше граматике* (Књижевност и језик 1956, бр. 6—7, стр. 297—309), где се он критички осврће на неколика граматичка питања, о којима ћу ја, због нешто друкчијег мишљења о неким од њих, говорити на другом месту. Што се пак питања апозиције тиче ми углавном на њу подједнако гледамо. Одбацујући његово сврставање апозиција у допуне и приписивање осталим именицама у њихову положају а друкчијој служби делимично допунски карактер, што се апсолутно не може прихватити, ја се у осталоме овде с њим слажем, јер он, по моме мишљењу, сасвим тачно каже да су именице с местом апозиције

какве имамо у примерима: *ријека Неретва*, *ученик Иван Павловић* и сл. више атрибутског карактера.

Оне, доиста, у служби именованга особине и ранга (титуле и звања) који имају појмови уз чија имена стоје и у служби означавања врсте и рода коме односни појмови припадају, и нису ништа друго до атрибути, како нам, између осталих, потврђују примери:

Гледа га љубопитно, као што се обично гледају *сѣранци* пролазници (Св. Ранковић, *Порушени идеали* — Српски писци, стр. 127). — За њим Арсеније са пет великих кеса *мирењача* (Исто, 181). — Ухвати ме иза затиљка за кошуљу *конољачу* (А. Ковачић, *У регистратури*, 17). — Затим отскочи кано да га је ујела *ошровница* змија (Исто, 55). — Постаде сада мужић *јузавац*, коме се сва брига живота претвори само у то (Исто, 83). — Он сори на људе *нефраведнике* (Исто 99). — Ивица, Ивица! — ускликну регби усхићеним гласом дјевојка — *Сиројан* Ивица! (Исто, 123). — Истурa ноћу људе *јојединце* (И. Андрић, *Проклета авлија*, стр. 11). — Међу њима има Турака *избеглица* из Србије (Исто, 103). — Тако човек *сѣранац* има стално осећање да је негде на неком ђаволском острву (Исто, 15). — Ту се виде трагови уске стазе кроз *целац* снег (Исто, 5). — А оне двије сестре *сиројнице*, због чега оне (Р. Маринковић, *Руке*, 249). — И смјешка се грозно и безнадно као човјек *очајник* што сједи на дну свог властитог живота (Исто, 135). — Већ је изум праћке оборио *дива* Голијата, и *жгољу* чобанина учинио краљем (Исто, 140). — А дирљива ријеч... само потсјећа мајке *сѣарнице* у црнини (Исто, 140). — Мени је само зачудо како овај наш *вранац* коњиц из коморе не проговори (Б. Ђопић, *Доживљаји Николетине Бурсаћа*, 73). — Лице му дође кисело као да је загризао јабуку *дивљаку* (Исто, 87).

— Тако нешто читао му је *великошколац* Вукашин (Д. Ђосић, *Корени*, стр. 203). — Не бих могла да живим с овим сељацима рече *бабица* Роза (Исто, 230). — Кад дође *господин* капетан сви ће они на мене да пруже прст (Исто, 116). — Бајазит је рођен... од мајке *ројкиње* (И. Андрић, *Проклета авлија*, 159). — Десио се да је у пролазу угледао девојку

Гркињу (Исто, 43). — *Река* Сава пловна је до Сиска¹. — Гацко *поље*, л'јепо ти си! — *Дрино водо*, племена та међо! — *Дјевојка* је јечам *жишо* клела. — *Воз* нешто дуже стаје само у *Лапову селу*. — *Рођен* је у *варошици* Прњавору итд.

Ови се примери очевидно ни по чему не разликују од оних што их поједини синтаксичари страних језика дају међу примерима за апозиције, какви су: рус.: *злодейка* — жена, *старикашка* — извозчик, *дерево* бук, *город* Москва, *граф* Ростовчин, *учиљеница* Фролова; фр.: un enfant prodige, le philosophe Platon, le maréchal Foch; нем. Kaiser Wilhelm, ein Stadt Ninive, Mars der Planet; лат.: mulier ancilla; стсл. чловѣкъ грѣшникъ.

А у свим овим и њима сличним примерима из наших и страних језика означене именице нису употребљене у служби апозиције већ у служби атрибута. Ни за кога сигурно није спорно да *сѣранци* пролазници, *кеса лишрењача*, *кошуља конољача*, *ошровница* змија, *људи нејраведници*, *сиротан* Ивица, *Турци избеглице*, *човек сѣранац*, *целац* снег, *човек очајник*, *жгоља* чобанин, *јабука дивљака*, значе исто што и: *сѣрани* пролазници, *кеса од лишре*, *конољана* кошуља, *ошровна* змија, *сироти* Ивица, *избегли* Турци, *сѣран* човек, *цели* снег, *очајан* човек, *жгољави* чобанин и *дивља* јабука. На исти начин и: *злодейка* жена (жена зликовац) значи *зликовачка* жена, *старикашка* извозчик (старчић *фијакерист*) — *сѣари* *фијакерист*, un enfant prodige (дете чудо) — *чудесно* дете, чловѣкъ грѣшникъ — *грешан* човек итд.

У посве истој атрибутској служби употребљене су означене именице *великошколац* (у *великошколац* Вукашин; исп. с овим синтагму *ђак великошколац* која се, не мењајући значење, може означити синтагмом *ђак велике школе*, дакле — у облику с квалитативним генитивом место *придева*), *ройкиња* (у мајка *ройкиња* једнако је мајка у *ройском њоложају*), *Гркиња* (у синтагми *жена Гркиња*) са жена *грчког њорекла*. Да се именице у оваквим случајевима употребљавају у истој (атрибутској) функцији потврђују речи пољског научника: „Одредба именице је пре свега *придев*, *придевска заменица* или *број*, а тада таква одредба *црте*, *броја* или *реда*... назива се *додатак*, напр. *добар човек*, *та књига*, *шрећи дан*

¹ Овај и даљи примери узети су из појединих граматика и разговорног језика.

и сл. У истој функцији јавља се и именица у истом падежу у коме стоји и члан који се одређује ... *Jan król; król Jan.*¹

Заједничке именице уз властита географска имена (типа *река Сава, село Степанчиково* и сл.) у српскохрватском језику се најчешће употребљавају у стиховима (исп. примере:

Дрино водо, племенита међо. —

Девојка је јечам *жшћо* клела. —

Ти не куни Сријем *земљу* равну и сл.) —

очевидно да се речју с потребним бројем слогова попуни стих или из другог ког метричко-ритамског разлога. А када би се оне само зато употребљавале не би се могло рећи да имају и синтаксичку функцију. Али у случајевима какав је у примерима: Воз стаје у Лапову *селу* и Родио се у *варошици* Прњавору, заједничке именице *село* и *варошица* употребљене су као потребне ознаке: у првом случају да се одреди да воз стаје у Лапову *селу*, а не у Лапову *варошици*, а у другом: да се дотично лице родило у *варошици*, а не у *селу* Прњавору, именице су, дакле, употребљене да одреде неодређене појмове, а то је служба атрибута, а не апозиције. Уосталом, ништа није ново ни необично да се једне речи употребљавају у служби других, да се, између осталог, именице употребљавају у служби придева. А сасвим је оправдано да се при синтаксичкој класификацији речи сврставају према њиховим функцијама. То је управо и једино правилно. Оправдано је, дакле, и правилно именице уз друге именице у служби придева сврстати међу атрибушке одредбе. Питање је само којим их именом ту звати. Да ли их једноставно звати атрибутима, како то њихова служба у реченици налаже, или онако како смо их ми досад у својим предавањима звали и како их је ту скоро Ј. Вуковић у своме напред поменутом чланку назвао — *атрибутивским апозицијама*. Овај термин за њих није најсрећнији зато што их ставља у синтаксичку категорију којој не припадају, ставља их ипак у апозиције,

¹ У пољском оригиналу: „Określeniem rzeczownika bywa przedewszystkiem przymiotnik, przymiotnikowy zaimek lub liczebnik, a wtedy takie określenie cechy liczby, lub porządku (...) nazywa się przydawką np. *dobry człowiek, ta książka, trzeci dzień*, itp. W teź funkcji ukazuje się i rzeczownik w tymże przypadku, w którym stoi i człon utożsamiający...: *Jan król; król Jan.*“ (Т. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, Gramatyka języka polskiego, w Krakowie 1923, 379.

а оне то, како смо видели, нису. Нама се чини да би за њих аналогно термину апозитив (за придевске речи у служби апозиције), најбоље одговарао назив *атрибутив* (категорија именица у служби атрибута). Овоме термину могло би се приговорити једино због тога што се он у неким језицима сасвим другог система употребљава као назив за један придевски падеж. Али, најзад, није тако ни важно какав ћемо термин за њих узети, него је од значаја утврдити да су оне синтаксички посебног карактера и да их свакако треба разликовати од апозиција. Оне су, за разлику од апозиција, тесно везане за имена уз која стоје, оне се употребљавају да та имена, као раније неодређена, одреде, па зато и кажемо да имају атрибутску службу. Апозиције, међутим, иако зависне од главних речи чине извесну целину за себе, као такве се накнадно додају тим речима да их одреде по неким новим особинама које се баш апозицијама казују. Зато апозиције имају и своју посебну интонацију, као што их имају и апозитиви¹. По тој интонацији оне се у говору разликују од атрибута, а, дакако, и од атрибутски употребљених именица. У писању се пак апозиције — будући да и у односу на главну реч претстављају извесну целину за себе и да се као таква целина накнадно додају речима ради новог одређивања већ одређених појмова које те речи означавају — редовно одвајају запетама. Ово је, с једне стране, доказ колико су у заблуди они што разлику између атрибута и апозиције објашњавају одредбеним односом атрибута према главним речима, а допунским односом апозиција према њима. Та одвећ је познато да су допуне и функционално и по интонацији врло тесно везане за управне (главне) речи и да се као такве никада никаквим знаком не одвајају од ових. Потсећамо само како би било бесмислено запетом одвојити објекат у акузативу, рецимо, или назив оруђа или име појма коме је што намењено, или појма од кога нешто потиче од управног глагола.

С друге стране, није тешко доказати неоправданост констатације неких граматичара да апозиције треба одвајати запетом само кад стоје иза главне речи. Апозиције се, мислим праве ало-

¹ Овде поново скрећемо пажњу на разликовање тзв. „обособленных“ атрибута (определения) и апозиција (приложения) од „необособленных“ код Е. И. Коротајеве и Н. Н. Прокоповича. (Грамматика русского языка Академии Наук СССР, Том II, стр. 642.—649).

зиције, и када стоје испред главних именица овдајају запетама. Нико, сигурно, не може спорити да у реченици: *Вредан и сналажљив мајстор, он је ускоро дошао до лепе зараде* — запета иза синтагме *вредан и сналажљив мајстор* није сасвим на месту, а још мање да та синтагма овде није апозиција уз личну заменицу *он*. Именице пак у одредбеној служби атрибута, које су такође убрајане у апозиције, а за које ми кажемо да то нису — не одвајају се запетама ни када дођу иза главних речи, колико ни када стоје испред њих. Довољно је само погледати у напред наведене примере са: *јабуком дивљаком, кошуљом конојљачом, кесом лићрењачом, људима нејраведницима, мајком сџарицом, сесџром сиротињцом, човјеком очајником, Лайовом селом, Гаџким њољем* и др., у којима одредбена именица долази иза оне што је одређује, — и одмах ће бити јасно да су одредбена и главна именица у тесној међусобној вези исто онако као кад одредбена стоји испред главне (као у примерима типа: *јединац син, жгоља чобанин, варош Прњавор, зича зима* и сл. Зато се оне ни у првом, ни у другом случају, у писању не одвајају запетама.

Сасвим друкчије ствар стоји с титулама (и звањима), рецимо, када долазе иза имена њихових носилаца. Оне се онда, то се с разлогом истиче у многим језичким приручницима где се говори о интерпункцији, — редовно одвајају запетом од именица иза којих долазе. Али ово не само зато, и уопште не зато што долазе иза речи којих су одредбе, него што оне ту имају карактер апозиција. То потврђују и примери из Граматике загребачког ауторског колектива Брабец—Храсте—Живковић: (*Иван Павловић, ученик IX гимназије, истиче се марљивошћу; Кандидирали су: Звонко Милуш, студент, Бранко Бакран, радник, Мајте Шимукић, намјештеник*; в. стр. 185—186 II изд. од 1954.) и они што су дати у граматичи потписаног (Н. Н., *судија средског суда, извршио је увиђај на лицу места; Милош Милошевић, њравни референт, водио је записник; књигу је написао Ненад Ненадовић, њрофесор универзитетиа, а предговор је дао Јанко Јанковић, академик*; в. III изд. од 1957, стр. 276). У сваком посебном случају лица иза чијих имена тако стоје њихова занимања дају се као одређена, а називи њихових занимања везани за појмове носилаца — означавају те појмове. Она су у томе циљу накнадно додата именицама које одређују, и зато су то апозиције. Међутим, назив зани-

мања ставља се испред главног имена да се одреди о којем од више лица с тим именом се говори; *ученик Иван Павловић* значи — онај Иван Павловић који је ученик (а не неки други); назив занимања је овде употребљен да одреди још неодређено лице. У тој, сада атрибутој, функцији тесно је везан с именом које одређује и зато се, наравно, од њега не одваја запетом.

Што се у извесним случајевима за дани тренутак и самом употребом имена, односно презимена, тачно зна о коме је лицу реч, што је, хтео сам рећи, то лице одређено и без стављања титуле или занимања уз његово име, као у случају са *Председник Ајзенхауер* или *Премијер Булганин* — то је нешто сасвим друго. Овде је титула постала скоро саставни део имена. Зато је с њим тесно везана, па се, разумљиво је, не одваја запетом од њега. А што је главно, она за случај кад се и без титуле тачно зна о коме лицу је реч, ништа ново не каже, па је и по томе јасно да није и не може бити апозиција, већ као и титуле чија је служба да прецизирају на које се од више лица с истим именом мисли иде у атрибутоке одредбе.

М. Сивановић